

BESZÉD,
KRISZTUS URUNK
IGAZ EGYHÁZÁNAK,
A ROMAI KATH. EGYHÁZNAK,
ÜDVES BEFOLYÁSÁRÓL
AZ ÁLLADALOMRA.

MELLYET
A' KIRÁLYI EGYETEM' NAGYOBBOB TEREMÉBEN
A' FŐISKOLABELI
TANÍTÓI-KAR- ÉS TANULÓKHOZ

1843-DIKI OCT. 3-DIKÁN

MONDOTT

SZABÓ NEP.JÁNOS,

esztergomi főmegyebeli áldozó-pap, a' szép művészletek, bőlcsezet és isteni tudományok' tanára, a pesti kir. egyetemnél a' hitágazat-tan' 2-ik részének tanítója, az egyházi könyvek' kir. vizsgálója, ns Poson és Esztergom megyék' táblabírája, — mint a' hittudományi kar' ez évi dékánja.

(Latinból fordítva.)

BUDÁN,
A MAGYAR KIR. EGYETEM BETŰIVEL
1843.

Szem előtt tartva religionk' egyik legszentebb ágazatát: „sine Tuo Iumine nihil est in nomine,” ‘s követve minden kor’, és minden népek’ ama’ dicséretes szokását, miszerint munka’ kezdetével az égből kértének le segélyt; mielőtt, tanulmányainkat ismét megkezdenédők, a’ tudományok’ ezen csarnokaiba lépnénk, a’ nagy Isten’ oltáránál elménknek világot, lelkünknek erőt, ‘s a’jelen iskolaév’ ösvényére, melly imént nyilik meg előttünk, áldást esdeklénk. Megadván ekkép mindenek előtt Istennek tiszteletünk’ adóját, ‘s az éggel szövetkezvén össze, a’ czél, mellvért illy nagy számmal, ennyi jeles férfiak’ illy díszes gyülekezetében összeseglénk, úgy hiszem, t. H. mindannyiunk előtt tudvan. Tudnillik valamint egyebek, úgy bölcsen rendeltek el az is, hogy a’ tanárok’ azon osztályából, mellyre a’ nagyságos igazgató’ hivatala esik, a’ dékán által minden év’ elejével nyilvános szónoklattal nyittatnának meg az iskolák; melly dicséretes szokásnál fogva jelen év’ kezdetével nekem juttott a’ szerencse e’ díszes helyről a’ megnyitói beszédet tartani.

Azonban megvallom, sokáig gondolkoztam rajta, minő tárgyat kellene választanom, nem csak illy tisztelt gyülekezethez, de jelen idő- és helyhez is méltót;

ollvat tudnillik, melly mind a ti várakozástoknak, tudós férfiak! mind a' ti hasznatoknak, jeles ifjak! mind pedig hivatalomnak megfeleljen. És fontolóra véve a' célt, mi végett e' helyre föllépendő valék, 's elgondolván hallgatóimat, úgy látszik, nem foroghat beszédem alkalmash, és akár a' nap' ünnepélyéhez méltóbb, akár nektek, az igaz és erény' barátinak kedvesebb, akár a' célhoz, mellyet hivatalomnál fogva szem előtt szükség tartanom, illőbb tárgy körül, mint ha a' religióról szólok, és Krisztus' igaz egyházáról, 's amaz ildásokról, mellyeket az, e' földi élet' ösvényin eláraszt, és így megczáfolandom azon undok vádakat, mellyeket részint gyermekes tanulatlanság, részint gyalázatos rágalmi vágy költöttek ellene.

Szólok annakokáért a' religióról, s Krisztus' igaz egyházáról; mivel ez az, mit korunk leginkább igényel; azon kor, mellyben – gunyára fölvilágosodásá- és philanthropismusának – olly sok a' tudatlanság, és gyűlöleteskedés, olly rémítőleg nagy a' háladatlanság. Ki nem tudja ugyanis közülünk, milly számosan vannak; kik a' religio's Krisztus' igaz egyháza felől gondolkozni, hallani, olvasni, vagy beszélni nem csak érdektelennek, de még szégyennek is tartják; 's hogy vannak mások, kik épen a' legszentebb dolgok' gúnyolásával akarnak maguk iránt figyelmet ébreszteni, 's ez által a' népen fölületemelkedni; kik kárhozatos tettekben hirt s nevet keresnek, és, mint mondani szokás, elméncz- és lángeszök (?) minden erőkodésével a' religio lerombolására törnek; minden a' mi szent, arczátlanul garázdálkodni nem átalván: minthogy, véleményök szerint, a' jó tón' akkép kívánja. Egész legio

azok' száma, kik nem igazságszerető írók' alapos és rendszeres munkáiból, – oh hisz' akkor igen sok időbe, 's bajba kerülne egy felvilágosult koreember' hír-nevére fölvergődni! – hanem holmi úgynevezett Conversations-Lexiconok- és más hasonszörű röpiratokból szeretik religioróli felületes nézeteiket 's minden tudományukat merítni. – A' dolgok' illy helyzetében beszédem' választott tárgyat ollyannak tartom, mellynél sem korunkra nézve szükségesbet, sem hivatalomhoz, mellyben a' tudományok' ez athenaeumában szívesen és örömmel eljárok, illőbbet nem találhattam.

De ezzel olly terjedelmes, olly termékeny mező is nyílik a' beszédre, hogy kifogynék az időből, ha mindenből, mikkel itt találkozunk, bárha csak a' legjelesbet is kiszemelni, 's méltóságához illőleg taglalni akarnám. Azért részemből mindenek előtt engedékeny szívességekhez kell folyamodnom, 's kérve kérnem benneteket, hogy ha a' magasztosakat általam röviden érintetni, a' fönségeseket minden ék nélkül előadatni, a' tárgyak' egész tengeréből a' legtöbbet mellőzve, csak néhányakat hallandotok fejegettetni, gondoljátok meg egy részről ugyan azt, hogy egynek, úgy szólvan, lehetetlen mindeneket elősorolni, más részről pedig, hogy azok, mik magukban is elégé vigálosak és fönségesek, szóvirágra nem szorulnak. Nekem legalább, ha a' tárgyak' tengerén végig tekintek, és elgondolom a' mondandók' hosszú sorát, nem anynyira az, hogy hol kezdjem, mint inkább hol végezzem? látszik nehéznek. Mielőtt azonban belekezdenék, magának a' targynak, mellyről szólni szándékozom, 's melly kétségekívül mindenjáratoknak mélyen szí-

vén fekszik, méltóságát tekintve, arra kérlek bennetők, tudós és igazságsszerető férfiak! hogy a' legfontosb dolgokról, e' mindenjáunkat egyaránt érdeklőkről, rövid és inkább csak egyszerű beszéddel, minden ékes és hímezett szónoklat nélküli szoltomban, a' figyelmet tölem kis időremeg ne tagadjátok, s gyengeségemet kegyességekkel gyámolítsátok, hogy ekkép beszédem, mintegy kedvező szelekkel indulva meg, análl könnyebben partot érhessen. Figyelmezzetek!

Krisztus' religioja 's egyháza nem csak az örökk és halhatatlan élet' elnyerésére bír a' legtöbb és hatályosb eszközökkel, mit bővebben fejtegetni jelenleg nem szándékom, hanem az e' földi lét- és műlékony életről is üdvösen gondoskodik; azokat, kiket az égbe kivan emelni, örökleg üdvezülendőket, a' mennyire lehetséges, már, e földön is boldogítni törekedvén. Valóban ő már e' földön boldogítni törekszik őket... Valónak találjuk ezt, akár egész polgárzatokat, akár egyes családot, akár csak egyéneket, főleg a' szegény- és ügyefogyottakat tekintsük; valónak találjuk, akár a' tudományokat és művészleteket, akár a' földi boldogság' egyéb tényezőit veszszük szemügyre.

Mielőtt azonban a' hasznokat, mellyeket Krisztus' religioja 's egyháza egész polgárzatokkal éreztet, előadnám, hogy az ellentétek' összeállításából az igaz annál fényesebben előtűnjék, jó lesz visszatekintni a' Krisztus előtti időkre. Ki nem tudja, mennyire törték magukat a' pogány hajdannak emberei a' földi lét' elves életkérdésivel? és mégis millió kevésre, úgy szólán, mire sem-mehettek! Midőn egyik a Világot 's min-

dent, a' mi a' földkerekségen látható, parányok' esetleges összeütközéből gondolja keletkezettnek, más azt örökötölvalónak, minden időbeli kezdet nélkül és örök-lendőnek tartja; 's még kik legjobban látszottak is vélekedni, Isten mellé segédül anyagot rendelének; mint-ha Isten úgy, mikép a' szobrász, anyag nélkül mit sem bírna alkotni. — 'S mikép vélekedének az emberi lelket illetőleg? Egyik magát a' szívet tartja annak, másik az agyvelőt; amaz a' szívből fakadó vért, vagy a' vérben lengő szellemet, emez bizonyos öszhangzatot; egyik számokból, másik parányokból alkotja azt össze. Még zavartabb 's bonyolódottabb vala ennél a' kérdés, valljon fönmaradand-e a' lélek a' test' bilincsinek széteszéstől? valljon az enyészet egyaránt érendi-c a' lelket, úgy, mikép a' testet? — Epi-kurus mindenkitől egy sorsra kárhoztatja... A' sto-eusok pedig hosszú életet, mikép a' hollóknak, de nem öröklőt, tulajdonítanak a' léleknek. Pythagoras szerint fönmaradandnak ugyan, de egyik testből a' másikba költözöködve; miszerint jelenleg a' kakas talán ugyanaz, ki a' trójai hadkor Agamemnon volt. Ennél-fogva, minthogy maga a' gyökér, mellyből sz. Ágoston szerint a' fának minden szépsége 's bája ered, olly gyenge volt és nyomorult, nem csuda, hogy maguk a' Krisztus előtti idők is olly nyomorultak, olly isszonyatosak és vadak voltak, hogy méltán kegyetleneknek mondatnának. — Mi lehet ugyanis kegyetlenebb, mint emberáldozatokkal akarni engesztelni az isteneket, kik nem léteznek? Mi olly iszonyatos, mint a' gladiátorok' viaskodásai? hol emberkezek embervértől párologtak — a' nézők' g y ö n y ö r k o d é s é r c! hol a' gyilkos-

ságok örömlátványok valának! Milly vadság, milly kegyetlenség dülöngött a' háborúkban! Minő zsarnok-ságot látunk a' közügyek' igazgatóiban; minő önké-nyességet a', bírákban; milly igazságtalanságot az íté-letekben! A' törvények telvék haszontalanságokkal, ne-vetséges dolgokkal; számtalanok az istentelen határ-zatok; megengedők a' tolvajkodást, paráznaságot, és ezeknél még rútabb ocsmányságokat: miszerint alig van olly gyalázatos valami, mit valamelly törvényhozó meg nem engedett volna. A' stoicusok, kik gonosz ne-gédökben az istenekkel akarának az erényben vetél-kedni, olly kegyetlenek voltak és indulatoskodók, hogy Zeno szabályul állítná föl, miszerint bölcshez illő, senki iránt sem lenni könyörületesnek, 's a' szenvedett sé-relmet meg nem bocsátni. Maga Plato, ki egész élté-ben az erkölcsstánnal foglalkozék, helyeslette a' nők' kö-zösséget, a' fajtalanságot, a' magzatok' elölését, a' kisdedek' kitételét, a' részegséget Bachus' ünnepeiben. Aristote-les a' rabszolgaságot védelmezte; Cicero a' hazugság', hamiseskü', bosszú' oltalmazója volt; Epictet helyes-lette az öngyilkosságot és vérfertőztetést; és végre, mi legföbb, és legfontosabb, maguk az álistenek' példájí is bűnre serkentének: mert alig nevezhetni szen-vedélyeket, mellyeknek nem lett volna külön istenök, templomuk, áldozatuk és tiszteletük; 's így a' bűn szükségkép minden néprek eláradt, 's az erkölcsi sza-bályok végkép megromlottak.

'S midőn ezeket napjainkban mind más, jobb alak-ban látjuk, 's tapasztaljuk, kinek lelkében nem támad a' kérdés: valljon ki vete véget mindazoknak? 's mi-kép a' kelő nap szerteűzi a' föllegek' homályát, mi

verte így szét áldásos fényével a' tudatlanság' árnyait, a' hajdankor' babonáinak viharfelhőit? Kiben nem támad a' kérdés, valljon honnét van, hogy negyven egész év század olly kis idő alatt jobbra fordult? Nemde azon egyház' műve ez, mellyben az istentelen vélemények által megmérgezett elmék újraszületével; melly a' különféle bálványok' tiszteletében szétszórakozott, 's megromlott embereket az élő Isten' ismeretére vezette; melly erényeket nemzett, irtotta a' bűnt, fölszabadította a' lelkeket, erkölcsiséget és fegyelmet tanított? – Mert ha jelenleg szelídebb a' hadjog, műveltebb mindenütt a' politica, 's eltörülve a' rabszolgaság; ha a' házzasságok tiszteletben állanak, ha gladiátorok' vérétől nem piroslanak színházaink; mindez az evangéliumnak kell tulajdonítunk, mellyet Krisztus' egyháza megőrzi. Ha alázatosság, önmegtagadás, önföláldozás, ellen-ség-szeretet, és más, ez előtt hallatlan erények' bámulatos csudapéldányai ragyogának szét e' földön, nemde Krisztus' egyházának tagjai által kelének azok életbe?

– Ez azon egyház, melly az ököljogot, és a' fegyverek' kegyetlen nemeit törvényei- 's átkaival megtiltotta; melly a' rabszolgáknak összetörte bilincseit, 's eltörlötte a' szülék' barbár jogát gyermekéik' élete fölött. Ezen egyház' keletkeztével eltűntek az emberáldozatok, el- a' vad látványok, meg lön szelídítve a' hadak' dühe, 's iszonyatossága; ennek keletkeztével beállott a' törvényuralom, 's az emberiség' időszaka megkezdődött.

– Krisztus az ő egyháza által olly fönséges religiot ad elő, 's olly jeles erkölcsstant, minőről ekkoráig soha sem volt mit hallani, olly egészen tökéletest, hogy abból sem levonni, sem hozzátenni, sem akármit rajta vál-

toztatni nem lehet; úgy annyira, hogy mindeneket, kik Krisztus' religióját elég boldogtalan feszengéssel ostromolják, bízvást kérdezhetjük, képes-e az ész elveiből közönségesb jelleggel alkotni magának? Hozzanak föl erényt, melyé Krisztus' törvénye nem parancsolna; nevezzenek tökélyt, melyet az nem ajánlana; mutassanak bünt, melyet az nem kárhoztatna.

Bővebben kitetszik az egyház' üdvös hatása az egész polgárszatra, ha először a' társadalmi élet' föltételeit, aztán a' polgárszat' célját veszszük fontolóra. Amazt illetőleg elsőnek valljuk: a' közsabadságnak egyesek' szabadságához] aránylagos mérsékletét; a' polgárszat' célját pedig a' törvénytudósok közönségesen az élet- és javaknak, úgymint az élet' segédeszközeinek biztoságában állítják. De legyen szabad kérdenem, ki 'állítá vissza eredeti jogainak azokat, kiket születésük ellen annyira elválaszt egymástól? Nemde azon egyház, mely mindenjáunknak egy közatyát ad a fön az égen; ki előtt nincs személyválogatás, nincs szolga vagy szabados? Ki sürgette megsemmisítetni legújabban is a' rabszolgáságot, 's eltörültetni ennek még nevét is, az egész emberiségre ellen gyalázatost? Nemde azon egyház látható fönöke, melynek nem szűnik meg láthatatlan fönöke lenni az, ki szolgai alakot vén föl magára, mint ember jelenék meg közöttünk, tanítandó, mily méltósággal bír az észteremtmény? – Az élet és javak' biztoságát illetőleg pedig, ez ugyan kétségen kívül a' törvények' sértetlenségén fenekük; de valljon mi szerezte meg ezeknek azon erőt és tekintélyt, minden semmi bűnhesztések, semmi jutalmak nem szerezhetének? Nemde megint azon egyház, mely azt ta-

nítja, hogy minden lélek engedelmes legyen a' felsőbb hatalomnak, nem csak a' büntetés, hanem a' lelkismeret végett is; mert minden hatalom Istantól van? Nemde azon egyház, melly a' religio által a polgári tartozásokat is vallási kötelességekké változtatja, polgári erényeket is hirdet és szentesít? mellynek ha parancsai megtartatnának, Önkényt teljesedésbe mennének a' polgári törvények is, ollyannyira, hogy még a' törvényszékek is fölöslegesekké válhnának. Tovább az élet' és javak' biztosságának egyik igen hatalmas föltétele az elv' helyessége, melly szerint a' fejdelem és alattvalók közötti kölcsönös viszony megállapítatik; ámde azon elv, mellyen a' polgárszat épül, szinte nem lehet más annál, mint mellyet Krisztus' igaz egyháza tanít, melly szerint a' polgárszatnak, (melly tekintély nélkül fön nem állhat,) maga Isten az alapítója; ki szívökre köti a' fejedelmeknek az igazságot, az alattvalóknak pedig a' lelkismertes engedelmességet; mint ki a' királyok' királya, 's az uralkodók' ura lévén, mind a' kettő fölött uralkodik, 's kiszabja minden kettőnek kötelességeit, egy maga állván szigorú bíróul fölöttük. — *Mi* egészen más alakot öltének a' dolgok, ha némellyek szerint, kik e' szent törvény' szellemétől eltérnek, eredeti szerződés állíttatik a' polgárszat és abból folyó polgári kötelességek' talapjául! Számos bajoknak volt már ezen elv kúfeje; mert ha csupán társadalmi szerződés az egyetlen talapja a' tekintélynek, ki határozandja meg akkor ennek egyes pontjait? ki értelmezendi? ki foganatosítandja azokat? Ki mérendi ki a' fejdelem hatalma' terjedelmét? ki az alattvaló engedelmessége' határait? A' tekintély természetesen öngyaratpítására, az enge-

delmesség viszont önfüggetlenítésére fog mindenüllan törekedni; 's milly ítélozséket fogsz valljon a' vita' el-döntésére fölállítni? Mi módon mérséklended kölcsönös törekedésöket? Valljon a' fejedelem lesz-e önügenyében bíró? vagy pedig a' nép lesz bírája fejedelmének? Mindkét esetben meg fog születni a' zsarnokság vagy anarchia; vagy a' királyok zsarnokok-, vagy az alattvalók lesznek lázadókká; ím ez e' rendszernek elkerülhetlen vészeredménye! – Vagy azok' rendszerétől kell-e talán az élet' és javai' biztoságát várni, kik mindenek előtt a' religiot, 's papságot megvetni tanítják, 's erre legott a' fejedelmeket, és ezek' tisztvise-lőit gyűlöletességebe hozzák; míg végre a' népet, az emberiség' jogainak örve alatt, a törvény 's engedel-messég' kötelékei alól föloldani, 's mintha a' legutolsóig mindenki minden értene 's fölfogni bírna, a' legfontosabb, és bonyolódottabb kérdések' eldöntésére is föl szokták hatalmazni; 's hogy annál könnyebben czélt érjenek, arra törekszenek, hogy kárhozatos tanaik' méregmagvát az ifjúság' ártatlan és egyenes, de épen azért könnyen elcsábítható szívébe hinthessék? Hogy az efféle tanok mire vezetnek végtére, csak a' nem rég múlt időkre szükség visszatekintenünk, más' kárán okulva. Még egyről szükség itt megemlékezni, mit senki, ki balítéleteken fölületemelkedett lélekkel tekint a' történeten végig, nem fog tagadhatni, hogy tudnillik a' törvénykezésre 's a' népeknek ez által kifejlesztett 's vi-rágzásnak indult erkölcsi 's polgári mívelődésére az egy-házi hatóság volt legnagyobb befolyással; az ő intézkedése és vezérlete alatt fejlett ki a' joguralom ama' népek között, mellyek a' romai birodalmat szétrombo-

lák, 's romdüledékein új országokat építének föl; az ő vezérletével alakultak az alkotmányok, 's szerkesztettek a' törvénykönyvek. Ki a' hajdani idők' szellemét 's azon barátságos viszonyt, melly a' jó fejedelmek és püspökök, úgy más egyházi férfiak közt létezett, ismeri: jól tudja, hogy a' népek' legüdvösebb törvényeiket, jogai- és szabadalmaikat többnyire egyházi hatóságoknak köszönik; 's hogy saját alkotmányunk is, melly őseinket és minket nyolcz évszázad' lefolyta alatt boldogita, 's gyakorta a' kúlföld' irigyletét támasztotta föl irántunk, szint' így keletkeztek, azt ki sem vonandja kétéssége, ki alkotmányunkat az egyházi joggal összevezetendő.

De szintolly nagyok a' hasznok, mellyeket Krisztus' igaz religioja 's egyháza egyes családokra áraszt. A' polgárszat tudnillik szülői társulatokból alakul, és ezek házasfelekből. Ámde milly különbözők, milly embertelenek, sőt milly kegyetlenek voltak ezek! A' soknejúség, olly nagy és számnélküli rosszak' szülőanyja, az önkényleges elválások a' mívelt és míveletlen népeknél egyaránt napi renden voltak; 's az atyai hatalom milly zsarnoki, milly; kegyetlen! A' kisdedek' kitétele, a' magzatok' meggyilkolásai nem csak eltörétek, de még törvényesítve is vala! Mindezekre pedig mi hozza írt; ki vete nekik véget? Azon egyház, melly a' nönemet visszahelyzé az emberiség' igazaiba, mennyei mesterének tanítása szerint eredeti egynejúséget hirdetvén; melly a' gyermeknek engedelmességet parancsolva szüléik iránt, a' szüléket is inté, nehogy haragra ingatjék gyermekéket; azon egyház, mellynek ha parancsai 's tekintélye megvettetnek 's ezzel maga a' religio

is: hiába vár beéget a' házasfél társától, szeretetet és hálát gyermekéitől a' szülő; az úr nem bízhatik többé szolgájában; az alattvalók közt elvész az engedelmeség és tisztelet elöljáróik iránt. Ide vágnak sz. Ágoston' ántia' classicus szavai: „Szent egyházi! te a' gyermeket gyermekdeden, az ifjakat hatályosan, az öregeket csöndesen, mindegyiket testi- 's lelki erőihez képest, gyakorlód és tanítod! Te a' nőket férjeiknek hű engedelmességen aláveted, nem a' bujálkodás, hanem a' nemzetseg' folytatása, és gazdaság végett; te a' férjeknek hitveseik fölött hatalmat adsz, – nem a' gyengébb nem' elnyomásával, hanem az őszinte szeretet' törvényei által, valamint a' szüléknek is jámbor uralmat gyermekfölött; te a' testvéreket a' religio' kötelékeivel szorosabban kötőd össze, hogysem a' vér' rokonságával; te megszentesítvén a' természet' és szív vonzalom' kapcsait' minden rokonsági viszonyt összébbszorítasz; te a' szolgákat megtartod a' hűségen, nem annyira a' kényszerítés' bilincsei, mint a' kötelesség' kellemé által; te egy legföbb és közös úrra utalván, az urakat szolgáik iránt engedékenyekké teszed, öket inkább kegyességre mint szigorúságra tanítva: te a' polgárokat, polgárokkal, a' népeket népekkel, és átalában az embereket emberekkel az ősi közös szülék' emlékezete által nem csak azon egy társulatba, de testvéri szövetségbe is egyesíted a' királyokat népeikrőli gondoskodásra, a' népeket királyaik iránti engedelmeségre inted; meg tanítva őket, mikép nem ugyan mindenkit minden, de a' szeretet mindenjáját illeti, az igazságtalan sérelem pedig senkit.”

Hogyha pedig Krisztus' religiója 's igaz egyhá-

zának az egyénekre üdves hatását veszszük tekintetbe, úgy az, egész csudálatos diadalfényében mutatkozik előtünk. Nézzetek bár szét t. H. az emberélet' valamennyi korszakain 's alakulásain, annak minden viszonyain és utain; nem fogtok egyre is akadni, mellynek eme' szentegyház' parancsai olly annyira szükségesek nem volnának, hogy azok' hiányával mintegy napvilágától látszik a' föld megfosztottnak. Ő az, melly bennünket, mihelyt lépni, 's beszélni kezdénk, úgy szólván már dajkáink' ölében, a' legüdvesebb tanításokkal oktat, szíveinkbe a' jónak és igaznak üdvmagvait elhinti, 's megtanít rá, milly dicsőség rejlik az erényben, milly förtelem a' bűnben. 'S midőn a' serdülő kor' gyöngéd bimbaja fakadni kezd, 's az ifjúi beáll, ismét egyedül ő képes a' föl-föltoluló vágyakat fékezni: egyedül ő képes bennünk olly lélekerőt támasztani, mellyet sem a' kéjek' bájai, sem a' fájdalmak' lángja, sem a' kincsek' fénye, sem a' szegénység' nyomora, sem a' hivatalok' szomja, sem a' gyalázat' félelme, sem az élet' szeretete, sem a' haláltól rettegés nem képes leverni avagy meggyengetni. Krisztus, egyháza által nem csak a' bűnt, hanem a' bűnnek alkalmát is tiltja, úgy annyira, hogy az egyház' tökéletesen engedelmes fia a' bűnnek alkalmától épen úgy irtózik, mint magától a' bűntől; az evangélium megelőzi a' bűnt, 's mielőtt megszületnék, elfojtja. Krisztus a' hamiseskünek véget vetendő, rosszal minden szükségtelen esküt; hogy elejét vegye a' gyilkosságnak, csillapítja a' harag' föllobanását, 's a' házaságötörést gátolólag, tiltja a' tisztálatlan vágyakat is. Mindezek, még nyilvánosbák lesznek, ha az élet' téren körülnézünk. Tekints az igaz keresztyent, ki szívvel lé-

lekkel követője Krisztus' religiojának, s egyházának mindenben hü fia; benne a' jámbor élet és becsületes-ség' hű tisztelőjére fogsz találni, kire mindeneted, a' mi-vel kedvessel, drágával, és szenttel bírsz, bátran bizha-tod ellenben nézd amaz úgy nevezett becsületes em-bert, ki egyébiránt a' religioval nem gondol, sőt tán ellensége is annak, és bárki légy, még ha vele minden-ben hasonló volnál is, az efféle erényt még sem fogod őszintének, sem tiszta kútföből eredetinek, teljesnek, és a' kötelességek' minden ágaira kiterjedőnek mondani merni: 's bizonyyal kételkedendel, valljon kiállandja-e az, az élet' minden bajai- 's viszontagságainak próbáját, valljon elég erős lesz-e a' rossz vágyak' ostromai ellenében? Nincs jó ember Isten nélkül, monda már hajdan Seneca. Tudod te magad is, ki efféle vagy, becsületes tudnillik, de közönyös a' religio iránt, sőt tán ellensége is neki, tudod te magad is, mi csekély számra olvadt le ezen úgy nevezett becsületeseknél az erkölcsi törvények' száma, főleg a' gyakorlat' térén; tudva van, milli számos, bátor a' religio által megtill-tott, tények tartatnak szabadoknak a' finomabb erköl-csök' ürügye alatt, sőt mi gyakorta tiszteleltetnek is; tudva van, hogy az erkölctan, melly a' religioval nem gondol, utoljára is nem egyéb, mint kül-illem, 's úgy nevezett életbölcseségi szabályok' lajstroma. De meg a religio nélkül végre is minden csupán a' saját alanyi észen épül, melly természeténél fogva szűk korlátok közé szorulva, a' teendők 's elhagyandók iránt a' test' együttlélező 's együttműködő vágyainak ostromai által folytonosan zavartatik, rontatik, és többnyire saját ké-nye 's kedve szerint cselekszik minden. Ez a' te eré-

nyed, ez becsületességed religio nélkül! Mikről ha még bővebben is meg akarsz győződni, adj az úgy nevezett becsületes embernek, ki azonban a' religioval nem gondol, sőt tán ellensége is annak, adj kezébe kincseket és hatalmat, adj tisztségeket, egészséget, erőt, adj mindenféle magasb tudományokbani jártasságot, adj szívolvasztó ékesszólást, minden művészete' eme' koronáját, add neki minden, mit a' szülék magzataiknak kívánni szoktak; 's minél többet halmozandasz illy emberre össze, annál inkább fölfegyverkeztetéd őt maga, és mások' vesztére; a' kincsekkel minden becsületessége' daczára féktelen vágyai' teljesítésére élend vissza; hatalmát mások' szabadságának elnyomására, erejét gaz tények' végrehajtására fogja használni; tudományával és ékesszólásával polgártársainak elcsábítására, a' közügy' fölzetkötésére, 's végre minden isteni, meg polgári viszonyok' összezavarására, szétdulására fog élni. Ellenben add mindezeket egy igazán becsületes, és a' religio' szellemétől lelkesült embernek; 's olly szint öltend a' ténykör, mintha egy, az égből alászállott Istenség működnék az emberi nem' boldogítására. Azonban velem ez ügyben maga Rousseau is meggyezik, ki egyébiránt a' religionak ellensége lévén, ekkép szói mégis a' bölcsészhez: „Hasztalan iparkodol az erényt egyedül az ész' segélyére építve megszilárdítni; mert valljon mi támaszszal fogod azt gyámolíthatni? Derekak ugyan erkölcsi törvényeid, de hol van azok' szentesítvénye? Valljon mivel pótolandod az Örök kárhozat' lángját?”

De sehol sem tünt ki ezen egyháznak az egyének' boldogításárai üdves hatása és érdeme fényesebben, mint

ama' legáldásosabb intézetekben, mellyeket ő létre hozott, gyámolított, védett, elősegített. Hadd idézzek föl t. H. néhányat a' számtalanokból. Valljon hol állítattak föl, 's alapítattak meg maradandólag, hol gyarapítattak és gazdagítattak a' szegény- és kórházak, a' betegápoló' és kisdedovó-intézetek? Nemde azon egyházban, melly első és főszabályul állítja föl a' szeretet' törvényét, ebben a' religio' teljesedését helyezve; melly azt tanítja, hogy a' koldusnak nyújtott segély-lyel Krisztus segítetik, a' betegekben ő ápoltatik, ő látogattatik a' nyavalgókban, ő ruháztatik a' mezítenekben; melly a' hiten kívül a' jó cselekedeteket is elkerülhetlenül szükségeseknek vallja az üdvösségre? — Kik azok, kik széles e' világon számtalan kórházakban a' legiszonyatosb és ragályosb betegségekben sínylődőket, a' haldoklókat, ezer életveszedelmek' közepette, mint-egy magukról végképen megfeledkezve, éjjel nappal ápolják; nem egyébért fáradva, mint hogy feleik' sajgó sebeit enyhíthessék? Azon egyház' szerzetesei 's apáczái, melly a' fogadásokat szenteknek hirdeti, 's meg-tartásukat sürgeti. Kik valának azok, kik búcsút véve szüléik- barátjaik- és véreiktől. odahagyva hazájokat, a' királyok és hatalmasok' oltalmazása nélkül, minden pénzt és emberi segélyt nélkülözve, 's mindezek' ellenére valamennyi akadályokon győzedelmeskedve, behattottak a' külübirodalmakba, hol hitökért kínhalál vára-kozók rajok; kik a' vad, emberevő népeket kietlen barlangjaik-, és zordon rengetegeikben folytonos életveszélyek közt fölkeresték? Krisztus' igaz egyházának hívei, a romai kath. egyház' téritői. Kik ama' száz huszon-egy püspökök, és tizenöt püspök-segédek; kik ama'

négyezer kétszáz busz papok, kik nem oltalmaztatva királyuktól, nem védetve katonacsoportok által, a' világ' öt részeit bejárva hordozzák szét Krisztus' religiójának üdvözöltnekét, tudományosságuk által még a' protestáns országokat is csudálkozásra, erényeikkel még a' mohamedánokat is tiszteletre bírva; kik a' kor' ezüstjétől fehérített főkkel lépnek a' vesztőhelyre, 's a' halálra rendíthatlenül mennek? Mindannyian a' romaikatb. egyház' hívei! 'S kik voltak az elsők, kik Bataviába, kik Délamerikának Guiana nevű tartományába, hol amaz iszonyú betegséget, melly a' bőrön keresztül hatva las-sankint az orrot, füleket, ujjakat és kezeket, végre az egész testnek minden részeit sorra lerágván, bizonyos és borzasztó halált hoz, és e' mellett ollyannyira ragályos, hogy a' legkisebb érintés, sőt még apró legyek által is közölthető, mi végett egy, e' boldogtalan gyarmat' közelében a' partokon fölállított kereszt figyelmezeti az ahoz közelítőket a' szükséges óvakodásra, — kik voltak valljon, kik 1823-ban először ide behatva, az emberi társaság' e' salakjait testvéreikül fogadva, nyomorult állapotukat az isteni religio' vigaszával enyhítétek, kik öket ínségökben dicseknedni taníták, 1837-ben helyes célszerűleg egyházat építve sz. Rochus', az illy elhangottak' 's bélpoklosok' védszentének tiszteletére? Ők a' romai k. egyház' téritői voltak, kiknek egyikét Groofot, mint az álladalomra nézve is érdemteljes férfiút 1836-ban, ő fölsége a' belga király lovag rendével is meg-tisztelte. — Ki nyújta először segédkezet a' boldogtalanoknak, kik siket-némán születve, az emberi nem' leg-nyomorultabb osztályába tartoznak? ki igyekezett legső fővilágosítni öket Isten és emberek iránti viszonyaik

felöl; viszszaadni öket a' társaságnak, 's a' mennyire le - leégés, boldogítni? Spanyolországban a' 16. század' derekán Ponce Péter, benedekrendi tudós és istenfélő férfiú; Francziaországban de l'Epée Károly, kinek emléke a' 18-dik század' egyik éke; mindenketten a' rom. katb. egyház áldozópapjai... És a' zordon, örök hólepte havasok' ormain, kik keresik föl valljon a' megfagyottakat, 's ássák ki a' lavinák' zuhatagjai alól, 's ébresztik életre az eltemetett vándorokat? Ismét csak a' rom. katb. egyház' szerzetesei. Ki írta föl első a' nyilvános fogházak' homlokára az elvet: „Nem elég buntetésekkel fenyíteni a' gonoszokat, hacsak a' fegyelem jókká nem változtatja öket?” XI. Kelemen, a' kath. egyháznak legföbb pásztorá.

Nehogy pedig egyedül én látassam illy magasztos fogalommal bírni a' rom. kath. egyház' intéz vényei iránt, legyen szabad állításaim' bizonyítására férfiakat fölhozni, tudományukról híreseket, s e' tekintetben bizonynal részrehajlatlanokat. Leibnitz, a' tudomány' minden ágaiban jeles író, ekkép ír: „Megvallom, nemek a' szerzetek, a' vallási egyesületek ós társulatok, 's más efféle dicséretes intézetek mindig fölöttébb tetszettek; ha ugyan néhány hiányok 's visszaélések kiküszöbölöttetvén, alapítóik' rendeletei szerint igazgattatnak, s működéseik a' pápa' kormányzata alatt az egyetemes egyház' javára irányoztatnak; mert valljon mi' lehet dicséretesb, mint az igazság' világát tengeren és szárazon százfélle üldözések közt terjeszteni, 's nem keresni egyebet, mint egyedül a' lelkek' üdvösségeit; megtagadni magától minden kényelmet, visszavonulni a' világ' zajától, hogy: e' hervatag élet mélységes igazságok'

szemléletének, és istenes elmélkedéseknek szenteltesék? mint minden erőt az ifjúság' tudományos és erényes nevelésére áldozni? mint segítségökre lenni a' nyomorultaknak, kétségebeesőknek, foglyoknak, elitélteknek, betegeknek, messze földön bilincsekben sínylődöknek? 's a' döghalál' félelme által sem tartóztatni vissza a' magát egészen odaáldozó szeretet' kötelességeitől? Kik mindezeket nem tudják, avagy megvetik, azoknak valóban fölöttébb aljas fogalmuk van az erényről." – Hurter a' trinitariusokról ekkép nyilatkozik: „Lyon, Paris, Marseille 's más francia városok' élesebb lakosai még most is emlékeznek ama' szívemelő látványra, midőn a' kiváltott foglyok, minden népek- és nyelvekből, most már csak selyemszalagokkal összekötött kezeikben pálmaágakat tartva, karoltve jövének, emberszerető szerzetesek által vezettetve; kik öket megszabadíták, ápolák, ruházák vala; kik e' szeretetművök' végrehajtása-, és csupán a' végett, hogy a' foglyokat h a z á j o k n a k, övéiknek, hivatásuknak viszsaadhassák, alamizsnát kérégetve, koldultak az útszákon. – A' sötét (?) középkor efféle, fél évezredet túlélt áldásos testületeket alapítta; – a' mi századunk hírlapokkal bír és gözgépelyekkel, 's csinos káváházakkal, hol henyéléssel, játékkal, egész napok töltetnek, pazaroltatnak el!" – Im' ezek érdemei a' szerzeteseknek, kik elleneik' örökös rágalmainak, 's gúnyainak kitétetve, minden érdemeikért illy gyalázatos hálát aratnak, és mindenzt korunk' annyira fönnenmagasztalt műveltségében! De lássuk már, mit tőn a' tudományok' 's művészletek' előmozdítására a' romai kath. egyház. minden fönhéjazás nélkül el lehet rrondani, t. H., hogy a' tu-

dományokat és művészleteket egyedül a' romai kath. egyház, és szerzetesei őrizék meg könyvtárai- és a' ségi kútfők', s tudománybeli hagyományok' leírása által a' végenyészettől. Tények szolgáltatnak ez iránt bizonyoságot, 's a' történet' évlapjai hangosan hirdetik, hogy Krisztus' egyháza valamint a' hitnek, úgy a' tudományok- és művészleteknek is századok' folyta alatt hü öre volt és ápolója. Az egyházak' elöljárói nem csak a' 'religio' védői, hanem a' tudományosság' vezérei 's gyámnokai voltak egyszersmind; a' papok nem csak a' hitnek hírnökei, hanem a' tudományok' oktatói is valának; a' szerzetesek' cellái szent hymnusoktól hangzottanak vissza, de egyúttal csarnokai voltak a' művészteknek. Ki ezekről kételkednék, tekintse meg a' népeket, mellyek az egyház-kebelére simultak; mik voltak előbb? és mikké lönök Krisztus religiójának fölvétele után? Vesse össze az evangélium' fényében helyezett Europa' állapotját a' pogány Ázsia 's Afrika' vadonával. Miután a' Görögbirodalom sírba szállott, valljon hol találtak Mohamed' görbe szablyája elől menedéket a' tudományok? Nemde a' püspöki, káptalan- és kolostori iskolákban? Hellas és Latium' irodalmi remekei Eöegmentve az enyészet' örvényéből, hol hagyományoztalak valljon át az utódokra, ha nem a' székesegyházak' és kolostorok' könyvtáraiban? Herder jegyzé meg, hogy: s' valódi tudományosságot tekintve, jelenkorunk Gsak a' morzsalókokon rágódik, mellyeket ama' nagy férfiak elhullajtottak, zárdáikban élve; világosabban szólva, hogy jelenkorunk' tudománya' s művészete csupán a' szerzetesek' töredék-hagyománya. Gibbon megvallja, hogy a' benedekiek' egyetlen kolostora többet tön

a' tudományokra nézve, mint Britannia' mindenkit egyeteme. Szóljak-e a' romai pápákról, kiket sokan e' tekintetben sem szúnnek rágalmazni? őket, kik többnyire maguk alapították az egyetemet; másokat megerősítettek, és szabadalmakkal fölruháztak; kik a' tudósokat oltalmazták, jótéteményekkel halmozák, legföbb tisztiségekre emelek, 's így a' tudományokra nézve soha eléggyé meg nem háláható érdemeket szerzének maguknak. Bologna a' pápai birtokban legelső, legrégebbi egyetemek tartatik. 'S ki nem tudja; milly tárt karokkal fogadta Roma a' tudományokat, a' barbár népek' du-longása elől megfutamlokat, mellyeket itt nagy gonddal ápoltak, 's fénnyel halmoztak a' pápák? X. Leo pápa semmi fáradtságot, semmi pénzt nem sajnálva, egész Európában összeszedette a' görög és latin könyveket, a' régi kéziratokat, 's kinyomatván, megmenté őket az utókor' használatára. Ki nem tudja, mikép IV. Sixtus pápa az V. Miklóstól alapított vaticáni könyvtárt, összeszedtén nagy költséggel a' régi irományokat és könyveket, közhazsnálatra megnyitotta? Szint ezt tette VII. Kelemen is; hasonló gonddal 's áldozatokkal nyitván meg Florenczben a' híres medicei-lőrinczi könyvtárt. De nem csak a' tudományok, hanem a' művészletek, úgy mint: a' festészet, szobrászat, hangászat, építészet is a' rom. kath. egyháztól nyerték gyarapodásukat; még a' hangjegyeket is Guido Arezzo sz.-benedekrendi pap találta föl; 's átalában a' kath. egyház olly szeretettel karolta föl a' művészettel, azt olly szorgalommal ápolá, hogy úgy szólvan megjavítva, isten-tiszteletében meg-szentelve, 's mennyei eredetére visszavezetve, adná magának és a' világnak vissza. A' kath. egyház a' festé-

szetet és -szobrászatot valamint régen a' képostromlók' dühétől, úgy napjainkban az ezek' nyomdokait követőktől megmentette; a' hangászatot bevezette az isten' hajlékába, hol az szárnyain égbe törekszik az emberszíveket emelni: így a' művészeteket megnemessítve, rendeltetés'ökbe visszahelyezte, hogy azokká legyenek? miknek lenniek kell, tudnillik eszközök az erkölcsök' művelésére 's az erények' ajánlására. – Hogy pedig különösen hazánkban mennyivel tartoznak a' tudományok és művészetei a' kath. egyháznak, annak fölsorolásával nem akarok a' terheteikre lenni; annál is inkább, minthogy ez iránt csak nem rég épen e' helyről egyetemünk' igazgatóját nagy ékesszólással halottátok értekezni; ki is akkor szintolly ékes, mint alapos: beszédében megmutatta, hogy nem csak e' nemes egyetem, hanem minden akadémiák, lyceumok, papnevelő-intézetek, úgy szólvan valamennyi iskolák, és jeles alapítványok a' kath. egyház' főpásztorai 's más egyházi férfiak' bőkezűségből keltek életre.

Mindezeket fontolóra vévén, lehetetlen kétsége nem vonnom azon írók' őszinteségét, kik a' reformatio előtti időszakot akkép rajzolják, mint a' tudatlanság és butaság' korszakát, 's így az egyházat fölvilágosodás és művelődés iránti ellenséges szellemről gyanúsítják. Mert ha a' híresebb egyetemek 's főiskolák' során; végig nézünk, azok mind a' reformatio előtt, 's katholicusok által állíttattak föl. Bizonyára Roma, Nápoly, Florencz, Bologna, Padua, Ferrara, Paris, Basel, Velencze, Löwen 's más európai fővárosok már és' tudományok' athenaeumai voltak, pedig jóval előbb, mint. Németországban csak legkisebb nesze volt is a'

reformationak; előbb mint Wittenbergában tanították, hogy a' szabad akarat a' pokol' koholmánya, 's az ész az ördög' k...ja. 'S mindezen iskolák híres tanítókkal bírtak 's tanulókkal valának teljék. 1514-ben, az egyetem' névjegyzéke szerint a' római tanítók' száma közel százra rúgott, kik mindenkel bőven ellátva, minden tudomány-szakból leczkéket tartottak. Roscoe' megjegyzése szerint itt állott föl a' füvészeti' első tanszéke, 's ugyanezen jeles író' bizonyága szerint ezen főiskola a' legtudósabb férfiakkal díszeskedék. Milly nagy volt a' reformatio előtt a' tudományokkal foglalkozó tanulók'! száma, 's milly alaptalan rágalom a' középkori átalános sötétség elleni vág, mellyet bizonyos urak nem szűnnék untalan kürtölgetni, világos tanúja a' pécsi iskolák' tanítványainak roppant száma; tanúja Corvin Mátyás' nagyszerű tervezete égy olly egyetem' fölállítása! ra, mellyben negyvenezer növendék tanulandott. A' prágai egyetem Huss előtt tízezernél több (némellyek szerint h a r m i n c z e z e r) tanítványt számlált! Ha illy törekvések yalának Európának ezen egy részében szemléltetők, mit kell gondolnunk Olasz-, mit Franczia- és Spanyolországról? A' tudományok ' mívelésének egyik leghatályosb eszköze kétségkívül a' tudós-társaságok; de ebben ismét Olaszországot látjuk példával előmenni, 's dus gyümölcsöket hozni. A' sokból elegendő a' flürenczit megemlíteni, melly 1457-ben alakult, a' nápolyit, mellyet Pontanus, a' romait, mellyet Cqrtesius éssSadolet újítanak-meg, és azt, mellyet Manutius Velenczében állítta föl. A' reformatio előtt a' szentírás legalább 14 fordításban volt már meg műveltebb német nyelven, 's 6-banközönségesb nyelven; a' szent-

írás' magyarázatára nézve szinte a' legjelesebb dolgozatokkal bírunk a' reformatio előtti időkből. Vagy említsünk-e egy Lyra Miklóst? egy Valla Lőrinczet? egy Erasmust? és másokat nagy számmal? Nem csudáljuk-e mostanáig Ximenes bibornok' óriási polyglottáit hat nagy kötetben, mellyek szinte a' reformatio előtt készültek, olly férfiak' segédmunkálatival, kik bizonyára nem a' protestantismus' tanodáiból keltek ki. Az V, Kelemen alatt 1311-ben tartott viennei gyülekezet' határozatának következtében Paris-, Oxford-, Bologna-, Romában a' keleti nyelvek' számára tanítószékek állottak föl, és nem volt szükség a' reformatiora, hogy e' tudomány virágzásnak induljon. 1500-ban, természetesen már a' reformatio előtt, 200 sajtó izzadt; a' nyomdák idővel minden szaporodtak, ulyanyira, hogy 1521-ben már Abyssinia is bírna ollyannal. Végre, mellőzve számtalan jeles, a' reformatio előtti korban virágzott intézeteket, nem ezen annyira gyállázt korban keletkeztek-e a' legjelesebb találmányok: a' könyvnyomtatás, papiros, iránytű, lópor, a' puskák, gyógyszertárak, órák, tükrök, szemüvegek, posták? Mindezek a' középkor' szülemeinei. Ekkor találtatott föl a' jó remény' foka, ekkor Amerika is. Elhallgatom a' költészet, építészet, festészet' bámulatos remekeit; egyet említek csupán, miről a' pázmán-intézeti növendékek is emlékeznek: néhány év előtt történt, hogy a' híres tanár, professor és superintendent Tschirner, a' bécsi egyetemben Ziegler Györgynek hittudományból adott nyilvános leczkéit meghallgatná, mellyek' végevel Ziegler Tschirnerrel együtt távozott el az iskola házból, 's kétségtől hason tárgyról beszélgetve egy-

más közt, végre sz. István' templomához közelítének, és itt megállván Ziegler, kezével sz. István' tornyára mutatva, olly hangosan, hogy a' körülállók is hallhaták, e' nevezetes szavakat monda: „Ime, barátom, a' reformatio előtti időből, az annyira gyalázott középkor butaságának egy bámulatos emléke!“ – Legyen még szabad kérdeznem, valljon azon férfiak, kiknek tudományosságával olly igen szeretnek a' protestánsok dicsekedni: Luther, Melanchthon, Calvin, Beza, Bucer, Capito, Pellicanus, Oecolampadius, és mások, valljon hol tanultak? hol szerezték tudományukat? Nemde katholicusoktól alapított iskolákból keltek valamennyien ki? Vrgezetül megengedik t. H., hogy a' sokból, mit bizonyos emberek, kik a' doleg' felületén maradozni szeretnek, különféle Conversations-Lexiconokból, egyház elleni gyűlöleleskedő szellemmel írt, 's rágalmakkal dús utazási rajzokból, holmi röpiratokból, 's közönségesen saját, épen nem szilárd alapokra épült elveik-, nézeteik-, 's fogalmaikból az egyház ellen főlhozni szoktak, némellyeket rövid észrevételekkel kísérjek. Sokanak nagy kedvök telik néhány vakbuzgalomszülte tévedések-, háborúk-, 's lázadásoknak, mellyeket a religio-'s egyháznak rónak föl, untalan emlegetésében. Milly igazságtalanul történik ez az egyház' ellenében, eléggé láthatni abból is, hogy nincs bűn-tény, mellyet az egyház nem rosszalna, nincs erény, mellyet nem ajánlana, és sürgetne. Óh ezen jámbor emberek! milly szép ügyesen elhallgatják ők ama' számtalan áldásokat, mellyeket az egyház minden korban, egész a' jelenig árasztott a' polgárzatra. – Tehát a' visszaélések, mellyek fölött maga könnyeket hullat, a' religionak lesznek fölrovan-

dók?! Hol van olly valami, mihez a' halandók' kezeitől gyarlóság' szennye valaha nem tapadt volna? Nem tagadhatlan-e, hogy a' polgári tekintély sokszor zsarnokszokodásra, a' szabadság mások' elnyomására, a' törvény kárhozatos czélokra, a' békekötések háborúkra, a' bölcsészet tévék' terjesztésére szolgáltak alkalmul? Töröltessenek el tehát a' tekintély, szabadság, törvények, békeegyezkedések, el- még a' bölcsészet is; vagy pedig szent és sértetlen marad a' religio, noha voltak, akik önkényből vagy fanatismusból gaz czéljaik' elérésére azzal visszaéltek. – Mennyi átkot hoztak már (a' ferdén használt) tudományok is a' világra? De valljon tűzre vessük-e azért a' könyveket; bezártuk-e az iskolákat? messze üzzük-e magunktól a' tudósokat? Vagy miért nem viseltetünk hasonló méltányossággal az egyház iránt? A' religionak 's egyháznak minden szabályaí a' polgárvatomban rendre, a' közhallatirányozvák; úgy annyira, hogy elleneink egyetlen szót sem hozzátnak föl, melly az egyenetlenségeknek 's zavaroknak kedvezne.

De az egyház a' gondolkozás' szabadságát korlátozza, mert híhet parancsol, és így bizonyos stabilismust állít föl. – És ezt valóban jól is teszi. Hol van ugyanis olly törvényhozás, melly a' törvény' értelmezését egyeseknek, az alattvalók' féktelen kényének odaengedné? Azért a' religiot sem lehet egyesek' vélekedési önkényére hagyni; mikép már Cicero megírta (Libr.3. (tenat. Deor. J: „A' religio' ügyében Goruncanust, Scipiot, Scevolát, a' főpapokat, nem Zenot, avagy Cleanthest, vagy Chrysippust követem... tőled, bölcsészet, a' religio okait veszem, de őseinkhez minden okoskodás nél-

kül hittel csatlakozom.” Ide vágnak Tertullián’ ama’ szavai is (de praescript. haereticor. cap. 42.): „Mind-egyre változnak,” mond ő a’ korabeli eretnekekről,,’s egymással ellenkeznek, midőn vallását mindegyik önvéleményére kénye ‘s kedve szerint idomítgatja; mit ma hisz, mert tetszik neki, holnap ugyanazt elveti, mert többé nem tetszik... Nem szabad-e tenniek a’ valentinianusoknak ugyanazt, mit Valentinnak; nem szabad-e a’ hiten úgy változtatni a’ marcionitáknak, mikép Marcionnak?”

Másoknak nincsenek inyökre a’ religiobeli titkok. De nem veszik fontolóra, hogy épen a’ titkok csalhatlan bizonyásai a’ religio’ isteni eredetének. Valóban egy titok-nélküli religio, csupán emberi mű volna, ‘s mint illyen az emberi gyarlóság’ bélyegei nem hiányozhatnának. – Ha az egész világegyetemben, meilyet a’ végétlen alkotó vitatkozásainknak átengedett, mindenütt ezer homályosságra találunk; mikép kívánhatjuk valljon, hogy a’ religio, melly iránt az örök bölcseség azt akarta, hogy tiszteletünk’ tárgya legyen, azokat nélkülözze? Mert maga a’ végétlen Istenség és ennek örök műve az, mivel a’ religio foglalkozik: a’ mi értelmünk pedig olly szűk határok közé van szorítva, hogy egyetlen lénynek sem bírja megfejteni belmivoltát; valljon mikép merészkedendik annakokáért a’ Mindenható’ útjait fölzsámlálni; behatni tökélyeinek mélységebe? Hisz a’ természeti religio’ ágazatait is elismeri ugyan az ész, de azokat fölfogni nem képes. Az ész, elvei szerint, az Istenet végétlennek, változatlannak, szabadnak, minden tudónak kényszerül ismerni; de a’ végételenséget kiterjedés nélkül, a’ kiterjedést anyag nélkül,

(holott annak csakugyan így kell meglenni Istenben) fölfogni, egymás közt megegyeztetni nem képes. De vegyük kérdőre a' religiobeli titkok' ellenéit saját rendszerük felől, valljon ebben nincsenek-e titkok? Mellyikök dicsekedhetik, hogy csupán teljesen világos tiszta dolgokat tanít? Talán a' pyrrhonisták, kik mind az érzékek' bizonylatát, mind az ész' tekintélyét, sőt saját létezésüket is elég esztelenül kétségbe vonják? Vagy talán az anyagvitatók? De ezek az anyagot öröknék, tehát szükséges valónak mondják, melly aztán mégis esetleges tulajdonokkal bír; ők az összetett, elosztható lények olly hatást tulajdonítanak, minővel teljességgel nem bírhat más, mint szellemi valóság. Vagy talán az istentagadók világosabban tanítanak? De mikép fejtendik meg a' minden ség' eredetét 's folytonosságát egy ös-lény nélkül; mikép e' világnak bámulatos rendét 's össhangzatát? Kérdezzük a' deistát, ki Istenet gondviselés nélkül állít; valljon munkásság-nélküli istensége, melly a' világot teremtette ugyan, de nem kormányozza, a' bűnt látja ugyan, de nem bünteti, kielégíti-e az ész' igényeit? Ha a' közönczre hallgatunk, más ezer képtelen ségek gördülnek élénkbe. Valljon a' legigazabb 's legszentebb lény előtt egyaránt áll-e meg a' bün és az erény? Egyaránt veendi-e a' tévtanok és az igazság' tiszteletét? Valóban sajnálatos az ő vakságuk! Titkainkat, mivel fölérhetetlenek, elvetik; és maguk sokkal érthetetlenebb önkigondolta tanok között vakoskodnak. Miután tehát az egész minden ség titkokkal van telve; miután az ész mindenütt titkokra talál, az anyagi természetben úgy, valamint a' természeti religioban, sőt még ellenségeink' okoskodásiban is; csuda-e vall-

jon, ha a' kinyilatkoztatott religionak is meg vannak saját titkai?

Vannak, kik a' katholicismust azzal vádolják, hogy az értelmességet akadályozza, 's ápolja az elbutitást, az obscurantismust, hogy a' sok szertartásokkal megvesztegeti az erkölcsiséget. Ezek' megczáfolására elegendő lesz néhány férfiakat említeni, kik a' kath. religioban olly míveltségre bírtak emelkedni, hogy mind a' tudományosság- mind az erényességre nézve a' legjelensebbek' élén tündöklenének. Mellözve a' régieket, magából a' refarmatio' idejéből Sadoletust, Pólus Reginaldot, Fischert, Hosius, a' nagy Budeust, kit Erasmus Gallia' csudájának mond, Morus Tamást, Melchior Canust, Canisius Pétert emiitjük csak meg; és hányat sorolhatnánk föl, kik katholicusok maradtak, a' nélkül, hogy vagy tudományuk vagy erény ök legkevésebb csorbulást is szenevadett volna? Későbbi időkből szinte a' reformatio' segedelme nélkül roppant tudományú nevezetességek ragyognak a' kath. egyház' egén. Az egy Galliából a' Petaviusokat, és Bollandokat, Papebrochiusokat és Pagikat, Hueteket és Norisiusokat, Mabillonok- és Tillemontokat, Malebranchok- és Montfauconokat, és olly férfiakat, minők egy Bossuet és Fellenon, egy Du Pin és Ruinart, Des Cartes, Gassendi, Pascal voltának, említénünk kell csak a' végre, hogy kitessék, mennyire képes egyházunk a' tudományosságot és erkölcsiséget emelni; az erkölcsiséget mondom; mert egy borom. Károly, egy salesi Ferencz, Xaverius, paulai Vincze, és számtalan mások, mint az emberiség' és erkölcsi tökély' megannyi példaképei, mint anyaszentegyházunk' díszei, érdemlelt dicséretek-

kel magasztaltatnak még protestánsoktól is; úgy hogy az egyház jelenleg is elmondhatja sz. Ágostonnal: Noha megszomoríttatunk néhány salak miatt, de több díszei által meg is vigasztaltatunk.

Mások azon bosszonkodnak, hogy egyházunk magát egyedül üdvezítőnek vallja, és ezért őt türelmetlennek mondják. Azonban megvallom, ezt én fölöttebb csudálatosnak találom; miután még Leibnitz is azt írja Pelissoniushoz: hogy senki sem engedékenyebb az üdvezülés’ ügyében, és senki sem nyit erre tágasabb ajtót, mint a’ pápisták, főleg a’ jezuiták, és az ezekkel egyező néhány scholasticusok. Azonban igaz, a’ kath. egyház magát egyedül üdvezítőnek vallja; mivel csak egy lehet az igazság, valamint egy az Isten; ‘s mivel Krisztus csak egy religiot, csak egyetlen egyházzat monda üdvezítőnek. Avagy lehet-e más értelmök e’ szavaknak: „Én vagyok az út, igazság, és élet; senki sem jöhét az atyához, mint én általam;” vagy: „Ki nem hiszen, elkárhozik;” vagy e’ szavaknak: „Nincs másban üdvesség, nem is adatott más név az ég alatt az embereknek, melly által üdvezülhessenek?” Ki eltávozik, és nem marad meg Krisztus’ tanításában, nincs annak Istene. Valaki tehát hisz, és meggyőződik, – legyen az akárki, – hogy az-6 religio-, ja ‘s egyháza, Krisztus’ religioja ‘s egyháza, annak szükségkép hinnie kell azt is, hogy az Krisztusnak egyedül igaz, üdvezítő egyháza. Bizonyára a’ 16-dik századbeli reformátorok, ha a’ kath. egyházzat szint úgy igaz- és üdvözítőnek tartották volna, mikép új tanításukat, alig valának tőle elszakadandók. Lehet tehát, sőt kell minden keresztenyeknek (akármelly egyház-

hoz tartozzanak) saját egyházukat egyedül üdvezítőnek tartamok, a nélkül, hogy azért szükséges volna másokat kárhozattni; tudnillik a' kath. egyház azt tartja, mit sz. Ágoston régen megírt vala (epist. 43. al.162.): „kik véleményüket, noha ez hamis, és hibás, semmi makacs indulatoskodással nem védelmezik, 's óvakodva keresik az igazat, készek jobbra térti, ha meglelendik, nem sorozandók az eretnekek közé;” és mit szinte sz. Ágoston mond (de lib. arbitr. c. 22.): „Nem tulajdoníttatik neked vétkül, mit akaratod nélkül nem tudsz, hanem mit elhanyagolsz fölkeresni; mert az, mit önvétké nélkül nem tud, és vétke nélkül nem tehet, nem rovatik föl a' léleknek büntetésül, hanem a' mit megtudni nem vala gondja.”

Sokan azon ütköznek meg, hogy a' kath. egyház a' polgári hatalomtól egészen független akar lenni. Úgy vagyon, a' hit', és erkölcs' dolgában, és azokban, mik ezekkel a' legszorosb összefüggésben vannak, ő egészen független akar lenni; követve itt is az ős-egyház' tanítását, és azok' szellemét, miket Eusebius Constantinoi ír: „Ti ugyan, mond a' császár, azok iránt, mik az egyházon belől, én pedig azok iránt, mik az egyházon kívül történnék, püspökül rendeltettem Isten-tó!;” Rufinus szerint azt is megvallván, hogy neki kell a' püspököktől megítéltetnie; azért a' hitbeli vitályok' elítélezése nem őt illetvén, a' donatietákat, kik a' püspökök' ítéletétől az ő bírói székéhez folyamodtak, az apostoli székhez utasította; – azok' szellemét, miket Harduinus említ, mint II. Theodosius császártól az ephesusi zsinathoz írottakat: „Gandidianust szent zsinatotokhoz küldöttük, de azon meghagyással, hogy a' hitbeli kérdések-

‘s vitákba ne avatkozzék, mivel nem bir püspöki hatalommal,’ ‘s követve azon szavak’ értelmét, mellyeket Hosius cordubai püspök Constantius császárhoz intézett: „Ne avasd magad az egyházi dolgokba, ‘s ezek iránt ne hozz nekünk törvényeket, hanem inkább tőlünk fogadd azokat. Neked Isten birodalmat adott, mi-reánk az egyházi ügyeket bízta:” végre azon szavakat, mellyeket damasc. János isauriai Leónak mondott: „Mi neked engedelmeskedendünk, oh császár, mindenekban, mik a’ világi dolgokat illetik; de az egyházi ügyek iránt vannak pásztoraink, kiktől Isten’ igéjét veszszük, s kik egyházi szabályokat rendeltek.”

Hátra van még, hogy a’ jezuitákról, ‘s a’ romai pápákról, mint kik ellen leginkább és legkeserűbb vádakra szoktak a’ gáncsoskodók fakadni, egy-két megjegyzést tegyek; mert hallom, és majdnem naponkint olvasom, hogy a’ jezuiták nagyravágyó, sőt még királyi méltóságra törekvő emberek is voltak, legrosszabb elveket követők, pártütésről, és más rút vétkekről meggyőzőitek; mi okért méltán is, és a’ legigazságosabban törültetének el. Mondják, hogy a’ pápák romlott erkölcsű emberek voltak, világi dolgokba avatkozók, kik az inquisitiot fölállíták, ‘s mindekkoráig a’ tiltott könyvek’ lajstromát adják ki. – A’ jezuitákról az egyet mondom, és mindig mondandóm, hogy ők nemes törekvéseik által a’ legszebb gyümölcsöket hozták, ‘s eltörültetésük után is halhatlan emléket, és számtalanok’ szíveiben örök tiszteletet ‘s utánuki vágyat hagyának hátra. Nem említem, hogy magában édes hazánkban is a’ jézus-társaságra bízott intézetekből 157 év alatt olly férfiak keltek ki, kik tudományukkal, erényes-

ségükkel a' hazának díszére váltak, 's a' közügyre áldásosan hatottak; – mellőzöm Baco Ferencz, Grotius Hugo, Leibnitz, II. Fridrik, Voltaire, IV. Henrik, Bonald, Dallas és Haller, mindenki, ez ügyben bizonyával részrehajlásról épen nem gyanúd férfiaknak, a' jezuiták' érdemei-, 's erényeikről dicséreteit, magasztálásait, bizonyítványait; csak Kern, göttingai professornak szintolly részrehajlatlan, mint jeles tanutételeit hozom föl: „Kik jelenkorunkban, kérde õ, a' jezuiták' ellenségei? Azok, kik őket nem ismerik, vagy atheusok, philanthropok, jacobinusok. 1773-ban XIV. Kelenen eltörülte a jezuitákat, 's 1793-ban Franczia-ország' egy királya lefejeztetett; a' jezuiták kétszázad' folyta alatt Párisban, a' clermonti collegiumban, a' francia nemesség' választottait religioban, tudományokban, ás hazaszeretetben oktatták; kevés esztendőre eltörlesztésük után, ugyanezen collegium Robespierreket, Camille Desmoulinsokat, Tallieneket, Noeleket, Fréronokat, Choniereket, és más népizgatókat okáda ki méhóból." Valóban sokat mondott, de igazat szólott. A' legnagyobb fájdalomérzet tolult föl szívemre, minden a' jezuiták' eltörültetésére írt alagyában ezeket olvasám:

Cuius in exitium solers armavit avernus,
 'Quidquid ei totó miiitat orbe mali.
 Venales pretio linguae, mordacia scripta,
 Confictique motus, livor, opumque sitis;
 Agmine nos facto circumfremuere; nec usquam
 Cura laborantes ulla levare fuit.
 Nil juvat ingenuis teneram fovisso iuventam
 Artibus et mores edocuisse bonos;

Tot claros genuisse viros, quo nescia mortis
 Innumeris loquitur fama voluminibus.
 Tinxisse extrernas sudore et sanquine terras.

Niliuvat. Exigimurlaribus, disjungimur, atque
 Fraterno invit solvimus officio.
 Proh! tantum potuit vis coniurata malorum!
 Tantum hominum caecae pectora noctis habent!
 Posteritas, quae non odio, nee amore feretur,
 Pensabitque mei gesta sodalitii,
 Caetum hominum talem, dicet, nee prisca tulere,
 Nee conata licet secla futura ferent.

Az ellenük támasztott vádakat illetőleg Leibnitzzel tartok, ki róluk ekkép nyilatkozik: meg vagyok győződve, hogy igen sokszor összetiporják jó híröket, és vélemények költetnek rajok, mellyek soha eszök' ágába sem jutottak; és egy részben II. Fridrikkel, kinek szavaival felőlük: a' mi engemet illet, noha makacs eretnek vagyok, kedves tisztemnek tartom a' jezuitákat jövőre is megtartani, 's nem nagyobbítani keserveiket; meg fogják még valaha bánni a' francziák is a' jezuiták' eltörlesztését, ' s az ifjúság' nevelése mindenjárt az első években megérezendi hiányukat. Vagy talán vétkül tulajdonítandó nekem, hogy e' tudós férfiak' társaságát el nem úzöm magamtól, mivel néhányan közülök (ha igaz) vétkeztek, kiket ők 200 mérföldre eltávolítanak? A' törvények csak a' vétkeseket sújtják, rosszalják pedig ama' kegyetlen vak dühösséget, melly bosszújának az ártatlanokat és bűnösöket egyaránt föláldozza. — Nem kétem, élénk emlékezethen áll még előttetek t. H. mindaz, mit e helyről a' múlt év' elején a' böleszeti kar' dékánja, érdekest és méltán ismétlendőt mon-

dott; miképen Alba gróf, más névvel Aranda, Spanyolország' első ministere, arany és ezüst pénzeket veretett illy fölirattal: Plantics Paraguai' 1-ső királya, meilyeket aztán Europa' minden udvarainak megküldött, 's mindenütt elterjesztett; és hogy végre halála előtt megsiratva tettét, törvényes tanuk előtt megvallotta, mikép az ő intézkedése alatt saját várában verettek ama' bizonyos pénzek, 's hogy ő vala szerzője a' jezuiták' neve alatt kiadott könyvnek is VI. Ferdinand spanyol király ellen, mintha ez és utódai nem volnának a' trón' törvényes örökösei. Egy, a' jezuiták' ártatlanságát, ellenben ellenségeik' kajánságát világosan bebizonyító más adatra csak nem rég akadtam e' című munkában: Abhandlung der Berliner Akademie der Wissenschaften, vom Jahre 1838, gedruckt im Jahre 1840 in der königl. Akademie der Wissenschaften;' mellyben olvasom, hogy Olfers protestáns, a' porosz akadémia' tagja, hosszabb ideig Portugáliában tartózkodván, 's a' jezuiták ellen, kik 1758-ban királygyilkossági merényleetről hazugon vágadtattak, megindított pör actáit szorgalmasan átolvasván, a' jezuitákat ártatlanoknak nyilatkoztatja, 's az egészet Pombal minister' gaz áskálódásának tulajdonítja, ki később, a' jezuiták' eltörültetése után, 1779-ben sok csalás- és gaz tényekről meggyőzhetve, királyi határozat' következetében hivatalától elmozdítatott, 's a' nemesis' büntető karától utoléretett; Ezek így lévén, nem lehet többé kétség az iránt, mit Dallas protestáns if, és oklevelekből megmutat, hogy a' jezuiták' ellenei Spanyolországban, úgy szinte másutt is, a' jezuiták' neve alatt irományokat koholtak, mellyek királygyilkossági tervet foglalának magukban, 's ezeket kolostoraikban el-

hintették, írásaik közé keverték, ezután pedig a' ki-dolgozott terv szerint rajok törvén 's irataikat kikutatván, nagy örömmel fölléptek a' gyalázatos vádirattal, 's azt mindenütt elterjesztették. – A' veszélyes elvekre nézve, mellyekről vágadtatnak, jól megjegyzi az emiitt Dallas: hogy egy Mariana, Santarel, Marez, Bussenbaum' elvei, nem elvei az egész szerzetnek. Azon kérdést illetőleg pedig: valljon szabad-e a' zsarnok' meggyilkolása? meíiy már jóval a jezuiták előtt, a' 15-dik században tágasztatott, 's a' constanzi zsinatban kárhoztatva lön, e' kérdést illetőleg megjegyzi ugyanazon Dallas, hogy a jezuiták közül csak tizenketten értekeztek róla, 's ezek közül, csak az egyetlen Mariana felelt rá igennel. Tehát egy annyi ezerek közül! És mégis átalán valamennyien vágadtatnak ez állításról! Ennyire mehet a' rágalom! És ámbátor ezerszer megczáfolva, vannak még napjainkban is, kik azt untalan megújítják! De jól jegyzi meg Dallas, hogy: épen ők, kik olly nagy kedvöket lelik a' jezuitáknak e' miatti rágalmazásában, szívesen megölnének nem csak valamennyi zsarnokot, de minden, még legigazságosabb, 's jámborabb királyokat is.

A' pápákat illetőleg, dióhéjba foglalandom észre-vételeimet. *Nem* lehet társaság, de egyetlen család sem kormány nélkül. Megkívánja ezt a' fegyelem, a' rend, a' társaság' czélja. Fönök nélkül, kiváltkép illy roppant kiterjedésű testületben egység, főleg állandó, 's annyi századok' folytán fönmaradandó egység nem sis gondolható. Ezen egységet, mellyaei az egyházban szükséges voltát maguk a' protestansok is, legalább sok ideig elismerek, és zsinataik, symbolumaik, szer-

tartási intézvénnyeik, 's egyéb módok által föllállítni 's föntartani igyekeztenek, — ezt a' katholicusok Krisztus' rendelete szerint a' pápaság által tartják fön. — Hogy voltak, fájdalom! a' pápák között is, kik magas állásuk-és szent tisztökről megfeledkezének, nem akarjuk tagadni; de mi következik ebből? Nem más, mint csupán az, hogy a' pápák, minden méltóságuk, és tekintélyük mellett is emberek maradtak, természeteknél fogva gyarlók. Van azonban itt is valami, mi kétségkívül nem történt Isten' különös gondviselése nélkül, 's mi bizony nyal a' szent-szék' minden hü tisztelejét örvendetesen megvigasztalandja. Davisson, egy valóban dühös ellensége a' katholicusoknak, ki fáradtan szorgalommal összekerest mindent, hogy a' romai főpapokról a' legbotránkoztatóbb képet adhassa, 258 pápa közül, kik sz. Pétertől a' mostani szentséges pápáig, XVI. Gergelyig 18 évszázad' hosszú során a' romai széket elfogjalak, névszerint csak 28-at bírt vadvakkal terhelni; 's ezekből is az utolsó hetet csak azért festette olly feketére, mivel a' protestantizmusnak nem kedveztek; így tehát kétszáz és huszonkettő feddhetetlenül áll közöttük! Megjegyzendő még, hogy ama' 28 is, a' 10 századtól kezdve, leginkább világi fejedelmek és uralkodók által, többnyire pártoskodás' következtében emeltetett sz. Péter' székére; a' 10. századtól kezdve mondomb; mert, hogy a' 9-ik századig a' romai pápák megannyi szentek, 's ugyanannyi ékei voltak a' r. kath. egyháznak, azt a' kaján rágalom sem képes kétségbe vonni. 'S így, összevetve' a' számokat, valamint 11 apostol között találkozott egy Judás, úgy körülbelül 12 pápa közt van egy méltatlan; — nehogy tudnillik, a' to-

dós Bellarmin' megjegyzése szerint, azt gondolhassuk, miszerint e' szék egyedül a' romai főpapok' feddhetetlen élete 's minden időbeni szent erkölcsiek miatt álla fön olly sokáig, megengedte végre az isten, hogy egyszer néhány kevésbbé jó pápák foglalják el e' széket. Nincs tehát ok, miért olly annyira fáradjanak ellenségeink néhány pápa' bűnlajstromának összeszerkesztésén; mert mi magunk is elismerjük és megvalljuk, hogy emberi gyarlóság a' pápaság' történetében is mutatkozott; de ez által a' szent-szék' dicsősége épen nem fogy; sőt inkább nagyobbodva, és szilárdabb alapon nyugodva jelenik meg előttünk; mert ebből látjuk, hogy nem emberi ítéleten, okosságon, erőn áll a' romai pápaság; hanem mivel e' szikla az Úrtólakkép szilárdítatott meg, úgy alapítatott isteni kéz álla, az angyalok' őrködése által akkép védetett, és Isten' különös gondviselésétől úgy oltalmaztatott, miszerint a' pokol' kapui rajta semmikép erőt nem vehetnek; akár a' zsarnokok' üldözése, akár az eretnekek' fondorkodása, akár a' hitszakadók' dühössége emelkedjék is föl ellene.

De az sem rovathatik föl vétkül a' pápáknak, hogy világi ügyekbe avatkozának, ha a' korkörülményeket veszszük szemügyre. Mertlehetnek bizonyos tények jelen korunkban méltán megfeddendők, mellyek azonban más időkben, a' dolgok' más helyzetében helyeslendők és áldásosak valának a' közhjára. Már az apostolok' korában szokás volt a' püspököket birokul választani. Mint-hogy tudnillik már sz. Pál megfeddé a' korinthusiakhoz írt levelében híveit, hogy bájaikat nem saját hitsorosaiak előtt végzik, hanem inkább pogány birok elébe viszik, történt, hogy a' hívek világi ügyeiket az egy-

házban különben is legnagyobb tekintélyivel bíró püspökökre bíznák elintézés végett; melly szokás, az első keresztyének által behozatva, 's nagy Constantin által törvényesen is megerősítve, idő' multával közönségesb lön. Minthogy pedig a' pápák a' keresztyén religio' kezdetétől fogva mind tiszteletre, mind hatalomra nézve első helyet foglalának a' püspökök között, mi vala természetesb, mint hogy a' keresztyének, maguk a' fejedelmek is, hozzájok folyamodtak, úgy mint hitök' első tanítóihoz? 'S a' bizodalomnál fogva, mellyel irántuk viseltettek, mi vala következetesb, mint hogy kétségeikben, viszályaikban, főpásztorai' tanácsát 's ítéletét kikérték, határozataikat tisztelettel fogadták, 's ezeknek mindenben engedelmeskedtek? E' szempontból kell megítélni a' római pápáknak a' világi dolgokból avatkozását. Az e' nemű befolyást Leibnitz, Dippolt, Cobbet, Herder, Hurter, 's a' németek' Tacitusa Müller János olly üdvösnek, sőt szükségesnek vallják, miszerint nem kételkednének egyedül e' befolyásnak tulajdonítani, hogy Europa a' hunnok, arabok, tatárok, törökök, és más barbár népek' rombolásai által egészen el nem pusztula. És méltán; mert mellőzve más tartományokat, csak hazánkat illetőleg is, elhallgatván a' ré gibb időket, tagadhatatlan, hogy hazánk Roma' áldásait nagy mértékben érezte. Közel két századig török bilincsekben sínylődött hazánk, 's csak I. Leopold' dicső uralkodása alatt szabadult föl a' félhold' igája alól. Ez örvendetes eseményre sokat, sőt legtöbbet tőnek a' pápák segélyeikkkel, tanácsaikkal. 1789-ben német hírlapok közlék a' pápai segélypénzek' lajstromát, melly szerint V. Piustól XI. Kelemenig, azaz 1566-1700

harminczkét milliót adtak a' pápák királyainknak a' török háborúra; valóban roppant összeg, főleg az akkori idők' pénzszűkét tekintetbe vévén! Ennél fogva nem csuda, hogy Denhof Casimir a' lengyelországi király' rendkívüli követe, Bécsnek 1683-ban a' török ostromtól megmentése után, a' törökötől elvett zászlót XI. Incze pápának (Odescalchi családból) átnyújtva, illy szavakkal szólítá meg: Győztetek, győztetek mind a' ketten! Szentséged imádságai- 's roppant pénzsegélyeivel; a' király karddal, 's a' királyi vér' veszélyeztetésével, íme tehát, fogadja kegyesen szentséges atya! pápasága' örök díszjelét, 's rajta, mint szentséged' kegyesége, 's a' győzhetlen király' bajnokeréne által nyerten, sok időkig gyönyörködjék.' Nincs is ok VIII. Bonifácz ellen indulatoskodni, hogy az Robert Károlyt, mint néhányan állítják, a' magyaroknak erőszakosan rajok tolta; mert millé szándékkal volt Bonifácz, kitetszik ostiai Miklós követének adott utasításából, tudniliik nem egyéb, mint tekintélyével, nem fegyverrel lecsillapitni a' viszályokat, 's az országnak, mellyet pártoskodások téptek szét, visszaadni a' békét. 'S nem döntetik-e el gyakran jelenleg is az országok' sorsa külhatalmasságok' közbejötte által? íme a' hamvaiból új életre kelt Görögországnak Ottót, a' Hollandtól elvált Belgiumnak Leopoldot adák királyul a' londoni egyezkedések, és nem volt, ki London' ezen eljárását rosszalotta volna. Miért tulajdonítanók tehát ugyanazon tényt vétkül az egykoron hatalmas Romának? Ezen elvből indulának ki a' pápák is, kik jobbnak láták hathatósabban védeni Károly' ügyét, mint folytonos belháboruk 's végeszélyt hozandó viszályok által a' polgári

vér' kiontását hanyagon elnézni. 'S ezen imígyl elvileg dicséretes beavatkozást bőségesen igazolták áldásos következményei; mert a' pápai kegyenczet vetélytársai' ellenében jelesebb tulajdonok is ajánlák, és ő az ország-nak sarjadékot ada, ki alatt hazánk a' dicsőség' 's boldogság' legmagasb fokára emelkedett. – Mit kelljen tartani a' várnai ütközetről, mellynek gyászeredményét néhányan IV. Ödönnek róják föl, az a' Religio és Nevelésiben nem rég terjedelmesen 's alaposan meg volt hányva; legyen itt elegendő megemlítni, hogy maga Péczely sem vádolja ez iránt a' pápát, minthogy a' magyarok a' szegedi békekötés után harmad napra sze-gék meg az adott szót, melly rövid idő, tudnillik három nap' lefolyta alatt a' dologról nem tudósítthatok a' pápa, sem tőle az iránt válasz nem érkezhetett.

Mi tovább az inquisitiót illeti, való, hogy szörnyű-ségeket hallánk róla bizonyos Íróktól, főleg röpiratokban, regéltetni: mik azonban az igazság és kritica' íté-lőszéke előtt nagyításoknak, 's többnyire rágalmaknak találtatnak. Annyi azonban sok tekintélyes és közülök nagy számú protestáns írók', mint egy Stäudlin, Hase, Hurter, Spittler, Luden és mások' bizonyiságai szerint is bizonyos, hogy az inquisitio eleinte nem a' pápák' helyeslésével hozatott be, 's csak akkor engedtetett meg III. Inczétől, midőn az albigaiak a' pápai követet, ki kegyelmet 's békét hirdetni jött hozzájok, megölték; hogy tovább az inquisitio nem az egyház, hanem a' polgári hatóság' törvényszéke volt, a' legigazságosabban föl-állítva az albigaiak, valdoiak, vicklefiták, és hussiták ellen; kik tanokat terjesztettek, nem csak az egyház|, de az álladalomra nézve is végveszélyt hozandókat, 's

minden polgári institutiot halomra döntendőket; (például: hogy halálos bűn által elvesztetik a' polgári hatálatom is;) mi oka lön, hogy az efféle eretnekekre, mint a' közbéke és fend' földúlóira, halál-ítéletet szabtak, nem ugyanaz egyházi, hanem a' birodalmiul. Fridrik császár által hozott)törvények. Hogy később az inquisitio eredetétől annyira elfajult, hogy a' polgári hatóságtól political czélokra használtatott, azt ismét nem lehet az egyháznak vétkül tulajdonítani; mert a' visszaélésekben nem csak nem részesült az egyház, hanem inkább mindenhangosan fölszólalt ellenök. A' történet tanúja, mennyire szegültek ellene a' németországi püspökök, midőn a' marburgi Conrád inquisitori hivatalával visszaélt; mennyire igyekeztek a' pápák véget vetni a' visszaéléseknek, mellyek Spanyolországban becsúsztanak; valamint az is tagadhatatlann, hogy az inquisitio Romában soha sem ölte magára spanyol alakot.

Ha valaki vágul hozza föl, hogy Romában a' pápák' fölügyelése alatt a' tiltott könyvek' lajstroma szerkesztetik, emlékezzék meg, hogy Pythagoras Athénéből száműzetett, 's irományai tűzre vettettek, mivel az istenek' létét kétségbe vonta; emlékezzék meg, hogy Livius szerint a' romaiaknál hatalma volt a' főpapnak megvizsgálni a' könyveket, 's a' veszedelmeseket megégetni; hogy Ovidius' szerelmi könyve Augustus által megtiltatott, 's ő maga száműzetett. És végre, ki nem tudja, mit tön Luther és Calvin; kik a' gondolkozás' fölszabadítónak mondatnak: hogy amaz az egyházi jogot, emez pedig Servet' iratait megégette. 'S nem Luther volt-e, ki Juvenalis, Martialis, Catullus' mun-

káit az iskolákból kiküszöbölni parancsolta, hogy az ifjúság általuk erkölcsében kárt ne valljon? A' könyv-olvasásra nézve örökre nevezetesek sz. Bernard' szavai: vannak, úgy mond, kik tudni vágynak, csak azért, hogy tudjanak, és ez kíváncsiság; vannak, kik tudni vágynak, hogy tudományukat eladják, és ez csúf kereskedés; vannak, kik tudni vágynak, hogy maguk tudassanak, és ez hiúság; de vannak, kik tudni vágynak, hogy épüljenek maguk – és építsenek másokat, és ez okosság. E' szavakhoz én még ezeket csatolnám: vannak, kik tudni vágynak, hogy trónokat és oltárokat földüljanak, hogy a' viszály' vészsövétnekével fölgyűjtsák a' köznyugalmat, fölizgassák a' népeket, hogy a' közbevé' romjain maguk fölemelkedhessenek, és ez kegyetlenség.

Azoknak, kik a' kath. országokbani forrongásokra 's mozgalmakra hivatkoznak, volna sok, mit felelhetnek; azonban, úgy hiszem, elegendő azon egyet megemlíteni, hogy Voltaire és Mirabeau már rég megvallottak, mikép a' zavarok és lázadások' támasztására kerülhetlenül szükséges, hogy mindenek előtt a' katholicismus, mint legerősebb, és hatályosabb gát, lerontassék.

A' többi vágakkal, mellyek Krisztus' egyháza ellen félhözatni szoktak, fölhagyok; csak arra vagyok még bátor benneteket figyelmeztetni, hogy a' tizenkilenczedik század gördül immár le ezen egyház' alapítatása óta; melly idő' folyta alatt a' történet följegyezvén ezen isteni intézet' viszontagságait, számtalan kül- és belsanyargatásokat jegyzett föl; de szintannyi diadalmakat. Áll ő, mint rendíthetetlen köszál a' tenger' közepében. Hullámok csapdossák tövét, de ingadozásba hozni nem

képesek, 's megtöretve zuhannak vissza a' mélységebe. Áll mozdulatlanul, 's mint sz. Ágoston mondja, látja a' fellegeket maga fölött elviharzani, látja közelítni a' habok' tolongásait, és elzúgni a' hullámokat; látja, hány eretnekség veszett már ki. Erősen áll, mint mondja aranyszájú szent János, a' legdühösebb üldözések közt is. Hányatik e' hajó, de le nem merül soha; mert, szent Hilarius' szavai szerint, termé szete, hogy akkor győzzön, midőn ostromoltatik, akkor értessék meg, midőn kárhoztattatik, akkor gyarapodjék, midőn elhagyatik. Mikhez hozzá lehet adni, hogy csupán attól fél, ha nem ismertetik. Nekem legalább, megvallom, midőn többeket a' religio- 's egyháizról szólani hallok, gyakran eszembejutnak Newton' ama' szavai Halleyhez: örömmel hallgatnak, midőn a' csillagászatról, vagy egyéb mathematical tudományokról szólasz, mivel ezeket tanultad, és érted; de ne beszélj a' kereszteny religioról, mert ezt se' nem tanultad, se' nem érted.

De befejezem már beszédemet; és végezetül nincs egyebet mit mondanom, mint nektek, t. H. szívességeket- és türelmetekért legnagyobb hálámat kijelentenem. Benneteket pedig, jeles ifjak, hazánk' édes reményei, nem csak intelek, de kérve kérlek, hogy, a' miket imént hallottatok, mivelődéstekre, 's hasznosokra forditsátok; mert kimondhatatlan nagy segítségetek-, és díszletekre válandanak azok egykor, ha majd véretek' nemessége, 's erényeket a' közügy' kormányára szólítand. Kövessétek a' franczia ifjúságot, mellynél immár a' divat ellen vétkeznék, 's a' megvetés' tárgya lenne, ki vagy magán-

helyeken, vagy nyilvánosan a' religioi dolgokból gúnyt ūzni merészlene. Még most azon korszakban vagytok, mikor az elme minden iránt fogékonyabb szokott lenni; ne hagyjátok magatokat elcsábítatni azok' beszédei által, kik legújabb időkben mindenek előtt a' religiot, 's annak szolgáit megvetni tanítják, ezután a' fejedelmeket és tiszviselőket gyűlöletesítni törekednek, 's végre a' népet az emberiség' jogainak ürügye alatt a' törvények iránti engedelmesség alól kivonni, 's mintha a' legmíveletlenebb is mindennt értene, azt a' legfontosabb ügyekbeni ítélethozásra is fölszólítani szokták; 's hogy annál könnyebben czélt érjenek, az ifjúságot igyekszenek megvesztegetni, 's veletek, eszközök gyanánt, csúfosan visszaélnek. Ezek' csábbeszédeitől, saját üdvetekre kérlek benneteket, óvakodjatok. így megszerzenditek magatoknak azon kincseket, mellyeket sem a' tolvajok el nem lophatnak, sem tűz fől nem emészthet, sem a' hullámok' árja el nem nyelhet, 's benneteket elvezetendnek azon jóhoz, mellyben minden foglaltatik. Mi, kiket Isten' gondviselése, 's a' legjobb fejedelem-bölcsesége ezen magas állásra helyeze, mindannyian, a' tudományok' mindegyik szakában, minden erőnkből oda törekedendünk, hogy midön az ész hasznos és szükséges ismeretekkel világosul, szíveitekben a' vallásos-ság, és Isten iránti tisztelet, és ezekkel a' kötelesség' szent érzetének üdvmagvai is megfogamzzanak. És ezt méltán; mert, ha a' csábítók utón- útfélen minden alkalmat megragadnak, miszerint a' tévtan' konkolyával a' jó vetést elfojtsák; nem lesz-e kötelességek a' tanítóknak, kikre a' király és a' hon szeretete' legkedvesb zálo-

gait bízta, foglalkozzanak a' tudomány' bármellyik ágával, hogy a' jót és hasznosat mindenütt kiemeljék, és ösvényt; nyissanak előttetek, mellyen, kerülve a tévet és bűnt, magas hivatástokra bizton eljuthassatok? Mondám.